

The Importance of the Service Sector in Increasing the Living Standards of the Population

Taylakova Dilafruz Baymamatovna 1

Аннотация.

Мақолада хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш, хизмат кўрсатиш соҳалари фаолиятининг миқдорий ва сифат натижалари тенденциялари асосида аҳоли турмуш даражасини яхшилаш, бандлигини таъминлаш истиқболларининг долзарб масалалари муҳокама қилинади.

Калит сўзлар. Хизмат кўрсатиш, ижтимоий соҳа, фаровонлик ва турмуш даражаси, аҳоли реал даромадлари

1 Assistant Professor of "Innovative Economics" at Karshi Engineering and Economics Institute

Кириш. Аҳоли турмуш даражасини ошириш ҳар қандай иқтисодий тизимнинг барча муаммолари марказида туради ва ижтимоий-иқтисодий тараққиёт соҳасида барча уринишлар пировард натижада шу асосий муаммони ечишга қаратилган. Шу сабабли ижтимоий фаровонлик ва турмуш даражасига оид масалалар қадим замонлардан бери кўплаб иқтисодчиларнинг эътиборини ўзига жалб қилган.

Ушбу соҳадаги назарий изланишларимиз натижасида аҳоли турмуш даражаси кишилар ҳаётий фаолиятининг кўп қирраларини ўзида мужассамлаштирган мураккаб ижтимоий-иқтисодий категория бўлиб, уларнинг ҳаётий эҳтиёжларининг қондирилиш меъёри ҳисобланади. Ҳар бир кишини қанча миқдордаги ва қандай сифатдаги товар ва хизматларни истеъмол қилиши унинг турмуш даражаси сифатида тавсифланади. Шунингдек, аҳоли турмуш даражаси давлат ижтимоий-иқтисодий сиёсати самарадорлигини баҳолашнинг энг муҳим мезонидир. Аҳоли турмуш даражасини ифодалашда бир-бирига яқин ёки чамбарчас боғлиқ бир қатор атамалар мавжуд, улар жумласига турмуш шароити, турмуш сифати, турмуш тарзи, турмуш фаолияти хавфсизлиги, меҳнат фаолияти сифати, аҳоли фаровонлиги тушунчаларини киритиш мумкин. Юқорида келтирилган турли атамалар бир мазмунни англатгандек бўлса-да, баъзи ҳолларда улар ўртасидаги фарқ муайян характер касб этади, мазмунни бир-биридан сезиларли даражада фарқланади. Биз олиб бораётган илмий тадқиқот мақсади нуқтаи назаридан, бу атамалар ичида аҳоли турмуш даражаси тушунчаси муҳим аҳамиятга эга.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. Иқтисодчи олимлар орасида аҳоли турмуш даражаси тушунчаси, уни шакллантиришда товарлар ва хизматларнинг роли тўғрисида турли қарашлар мавжуд.

Адабиётларда аҳоли турмуш даражасига берилган таърифларда унга асосан иқтисодий категория сифатида қараш ҳоллари кўп учрайди. Масалан, айрим тадқиқотчилар “Аҳоли турмуш даражаси уларни ҳаёт кечириши учун зарур бўлган моддий ва маънавий неъматлар билан таъминланиши ҳамда кишилар эҳтиёжининг бу неъматлар билан қондирилиши даражаси сифатида аниқлаш мумкин” [Ш.Шодмонов, Р.Алимов, Т.Жўраев, 2002] деб таъриф беришган. Айнан шунга яқин таърифни В.И.Гурьев муаллифлигида чоп этилган ўқув қўлланмада [Гурев В.И., 1991], А.В.Сиденко, М.В.Матвеевалар муаллифлигида тайёрланган дарсликда ҳам учратдик. Бир қатор олимлар ушбу таърифга маълум даражада аниқлик киритиб, «Аҳоли турмуш даражаси– ижтимоий-иқтисодий тушунча бўлиб, у кишиларнинг моддий ва маънавий-маърифий эҳтиёжларининг қондирилиши ҳамда турмуш шароитининг яхшиланиш даражасини тавсифлайди» [Абдуллаев Ё., 1998], «Аҳоли турмуш даражаси – ижтимоий-иқтисодий тушунча бўлиб, у кишиларнинг моддий ва маданий-маиший эҳтиёжларининг қондирилиши ҳамда ижтимоий турмуш шароитининг яхшиланиб бориши каби тушунчаларни ўз ичига олади» [Акрамов Э.А., Соатов Н.М., 1989]. Ўз мазмун-моҳияти жиҳатидан ушбу таърифларга ватандош олимларимиздан Б.К.Ғойибназаров томонидан келтирилган назарий қарашлар анча яқин туради: «Аҳоли турмуш даражаси – ижтимоий-иқтисодий категория бўлиб, у кишиларнинг моддий ва маиший эҳтиёжининг қондирилиши ҳамда ижтимоий турмуш шароитининг яхшиланиб бориши каби тушунчаларни ўз ичига олади» [Ғойибназаров Б.К., 2005].

Аҳоли турмуш даражасига берилган таърифлар орасида М.Г.Назаров берган таъриф, яъни “Аҳоли турмуш даражаси – бу инсонлар ҳаёт фаолиятининг энг аввало, реал ижтимоий-

иқтисодий шароитлар йиғиндисини ифодаловчи мураккаб ва кўп қиррали категория бўлиб, ижтимоий тараққиётнинг муҳим тавсифи ҳисобланади» [Назаров М.Г., 2005] деган фикр эътиборга молик деб ҳисоблаймиз. Ушбу ва юқорида келтирилган бошқа таърифларда турмуш даражасининг кенг қамровли ва бошқа барча кўрсаткичлар билан ўзаро чамбарчас боғлиқлиги эътироф этилиши билан бир қаторда, унинг нафақат иқтисодий, балки айти бир пайтнинг ўзида, муҳим ижтимоий категория ҳам эканлиги кўрсатилган.

Аҳоли турмуш даражасининг моҳиятини очишда бир гуруҳ олимлар айнан хизматлар билан таъминланганлик даражаси билан боғлиқ равишда ёндашганлар [Абдурахмонов Қ.Х., Зокирова А.Х., Тохирова Х.Т., 2004]. Мамлакатимиз ва хорижий олимларнинг аксарият кўпчилиги аҳоли турмуш даражасининг мураккаб ижтимоий-иқтисодий категория эканлигини эътироф этганлари ҳолда, унинг мазмун-моҳиятини турлича таърифлайдилар.

Ушбу ҳолатлардан келиб чиққан ҳолда ва амалга оширилган назарий тадқиқотлар натижасида аҳоли турмуш даражасига қуйидагича таъриф беришни маъқул деб топдик. Аҳоли турмуш даражаси – кенг қамровли ижтимоий-иқтисодий категория бўлиб, у аҳолининг моддий ва маънавий неъматлар, турли-туман хизматлар билан таъминланганлик даражаси (истеъмол ҳажми) ҳамда қулай ва хавф-хатарсиз ҳаёт кечириш учун зарур шароитларнинг мавжудлиги билан ўлчанади. Аҳоли турмуш даражаси, бошқа барча муҳим кўрсаткичлар сингари, ўзининг миқдор ва сифат жиҳатларига эга. Шундай қилиб, «турмуш даражаси» тушунчасининг таърифларидан, биз бу категориянинг ўта мураккаб ва кўп қиррали мазмунга эга эканлигига ишонч ҳосил қиламиз. У қандайдир битта баҳолаш мезони, кўрсаткич ва омиллар билан эмас, балки кишилар ҳаётининг турли қирраларини ифодаловчи бир қанча кўрсаткич ва омиллар тизими ҳамда буларнинг ичида қишлоқ хўжалигида хизматлар кўрсатишнинг алоҳида ўрин тутиши билан тавсифланиши лозим деган назарий ҳулосага келиш учун тўла асос бор.

Тадқиқот методлари. Мазкур мақолани ёритишда қишлоқ хўжалигида хизмат кўрсатиш соҳасининг аҳоли турмуш даражасини кўтаришига оид олимлар фикри назарий жиҳатдан ўрганилди, ушбу жараёнга боғлиқ фикрлар ўрганилди ва статистик маълумотлар таҳлили амалга оширилди. Шунингдек, қишлоқ жойларида хизмат кўрсатиш соҳасининг аҳолини бандлигини таъминлаш, аҳоли турмуш даражасини оширишдаги имкониятлари баён этилди.

Мазкур жараёнларда тадқиқот методологиясининг эксперт баҳолаш, индукция ва дедукция, статистик гуруҳлаш, қиёсий ва таркибий усулларидан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар Мамлакатимизда олиб борилаётган оқилона аграр сиёсат натижасида ҳозирги кунда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларидан нафақат пахта хомашёси экспорт қилинмоқда, балки мева-сабзавот маҳсулотларини экспорт қилиш бўйича жаҳон бозорида ўз ўрни ва мавқеига эга бўлмоқда. Мазкур вазифаларни амалга ошириш учун қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи инфратузилмани инновацион ривожлантириш стратегиясини амалга оширишга таъсир этувчи омиллар, тамойиллар, самарали амал қилиниши баҳоловчи кўрсаткичлар ҳамда амалга оширишга кўмаклашувчи механизм ва дастаклар ишлаб чиқилган.

Бизнинг фикримизча, инсоният тараққиётининг ҳозирги босқичида ҳар қандай

мамлакатда ишлаб чиқарилган ЯИМнинг ярмидан зиёдроғи айнан хизматлар соҳаси хиссасига, иқтисодиётда банд аҳолининг эса 70 % ушбу соҳага тўғри келиши, аҳоли истеъмоли учун харажатларда унинг хиссаси қарийб 75-80 %га етганлигига ва унинг турмуш даражасини шакллантиришнинг бош омилига айланганлигига қарамасдан, у “аҳоли турмуш даражаси” тушунчасига берилган таърифларда ўзининг ёрқин ифодасини топмаган.

Маълумки, ҳар бир тармоқнинг ривожланиши ушбу тармоқ учун яратилган шарт-шароитлар билан, шу жумладан, унга хизмат кўрсатувчи инфратузилма фаолияти билан ҳам боғлиқ. Аграр соҳанинг ривожланиши ҳам айнан қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи инфратузилманинг қай даражада ривожланганлиги билан характерланади, инфратузилма тармоғининг ривожланишига эса ўз навбатида, мамлакатда илм-фаннинг ривожланиши таъсир этади.

Аграр соҳадаги инновацион фаолиятнинг асосий тамойилларига мақсадга йўналтирилганлик, ягоналик, ўзаро таъсирчанлик, ҳаракатчанлик, мослашувчанлик, самарадорлик, кўп йўналишлик, тизимлилик, мажмуавийлик, ижтимоий, экологик ва иқтисодий ҳавфсизлик киради.

Мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ҳажми йилдан йилга ортиб борган, аммо юртимизга COVID-19 кириб келиши сабабли пандемия шароитининг 2020 йил учун сезиларли таъсир кўрсатган (1-жадвал).

1-жадвал

Иқтисодий фаолиятнинг асосий турлари бўйича кўрсатилган хизматлар ҳажмининг ўсиш суръати (олдинги йилга нисбатан, % да)

	2010 й.	2015 й.	2016 й.	2017 й.	2018 й.	2019 й.	2020 й.
Хизматлар – жами	115,8	113,4	114,7	110,7	108,9	113,2	102,3
жумладан асосий турлари бўйича:							
ахборот ва алоқа соҳасидаги хизматлари	130,5	116,0	114,6	121,3	115,9	108,3	115,3
мелия хизматлари	116,4	130,6	119,8	136,5	121,5	147,0	125,6
транспорт хизматлари	109,8	104,3	107,8	109,9	104,5	106,7	91,6
шу жумладан: автотраспорт хизмати	122,3	115,9	117,2	102,1	101,6	105,1	103,5
яшаш ва овқатланиш бўйича хизматлар	127,1	119,0	121,1	112,1	107,0	107,3	86,5
савдо хизматлари	121,5	118,5	120,5	100,3	104,9	107,4	101,7
кўчмас мулк билан боғлиқ хизматлар	128,4	118,5	117,5	106,6	107,9	104,7	91,1
таълим соҳасидаги хизматлар	90,1	111,2	107,8	125,6	110,5	109,5	107,4
соғлиқни сақлаш соҳасидаги хизматлар	121,2	117,2	122,2	116,9	113,4	114,7	89,9
ижара ва лизинг бўйича хизматлар	116,0	113,8	117,6	102,1	110,4	98,3	98,9
компьютерлар, шахсий фойдаланиш буюмлари ва машиналарнинг таъмирлаш бўйича хизматлар	115,3	116,3	115,6	102,6	104,2	107,1	96,1
шахсий хизматлар	119,0	107,0	113,8	100,7	102,2	105,4	92,1
меъморчилик, муҳандислик изланишлари, техник синовлар ва таҳлил соҳасидаги хизматлар	108,0	106,6	115,3	124,7	118,1	115,5	93,7
бошқа хизматлар	121,0	113,5	114,9	111,8	121,2	116,3	98,3

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика Қўмитаси

Қишлоқ хўжалиги инфратузилма тармоғида инновацион фаолиятнинг самарадорлиги ва унинг ривожланиши агрофирмалар, лизинг, суғурта, илмий-тадқиқот институтлари, ахборот–консалтинг шахобчалари, банклар ва бошқа ташкилотларни қамраб олган инвестицион мажмуа тизимида таъминланади.

Мамлакатимизда қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи инфратузилмани инновацион ривожлантиришнинг асосий мақсади инвестициялар асосида қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи инфратузилмани инновацион ривожлантириш ва жадаллаштириш учун оптимал шарт-шароитларни яратиб бериш. Шу билан бирга қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи инфратузилмани ривожлантиришнинг мақсади қишлоқ аҳолисининг турмуш даражаси, бандлик ва даромадларини максимал даражада ошириш мақсадидан келиб чиққан ҳолда амалга ошириш зарур (2-жадвал).

2-жадвал

Худудлар бўйича аҳоли жон бошига тўғри келадиган хизматлар ҳажмининг ўсиш суръати (олдинги йилга нисбатан, % да)

	2010 й.	2015 й.	2016 й.	2017 й.	2018 й.	2019 й.	2020 й.
Ўзбекистон Республикаси	112,6	111,4	112,7	108,9	107,0	111,1	100,4
Қорақалпоғистон Республикаси	113,9	116,7	111,5	106,7	111,6	111,1	104,4
вилоятлар:							
Андижон	112,5	117,2	113,8	103,5	105,4	108,9	102,0
Бухоро	113,6	114,5	113,8	103,1	107,1	111,6	104,7
Жиззах	119,4	117,0	114,7	104,8	112,1	115,1	101,6
Қашқадарё	115,4	114,5	115,6	102,5	104,5	108,8	102,0
Навоий	125,4	115,7	114,0	106,3	109,2	113,2	102,7
Наманган	117,4	115,5	122,1	101,7	105,6	111,1	101,2
Самарқанд	116,1	113,0	111,8	104,4	105,2	110,1	100,6
Сурхондарё	110,8	115,1	114,1	103,6	116,7	101,5	101,1
Сирдарё	120,2	116,2	114,8	106,0	110,2	119,3	106,5
Тошкент	124,5	111,8	115,4	103,9	105,7	111,9	101,7
Фарғона	117,1	116,0	115,7	103,2	106,2	111,0	101,0
Хоразм	112,5	113,3	113,9	106,5	108,3	111,5	101,3
Тошкент ш.	116,9	116,3	118,6	116,3	108,9	113,2	104,0

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика Қўмитаси

Мамлакатнинг иқтисодий равнақи аҳоли реал даромадларининг ошишида ўз ифодасини топса, унинг ижтимоий тараққиёти аҳоли истеъмоли таркибида хизматларнинг улуши ва улар алоҳида турларининг нисбати билан белгиланади. Бизнинг назаримизда, жамият ривожланиб, ундаги ижтимоий-иқтисодий муносабатлар такомиллашиб борган сайин, мамлакатда хизматлар, биринчидан, миқдор жиҳатдан ўсади, иккинчидан, сифат жиҳатдан яхшиланади, учинчидан, турлар бўйича кенгайди ва тўртинчидан, аҳоли истеъмолидаги нисбати бўйича такомиллашади.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, хизмат кўрсатиш соҳасининг ҳолати, ушбу соҳада ишлаб чиқарилган ялпи ички маҳсулотнинг ҳажми ва унинг мамлакатда ишлаб чиқарилган ялпи ички маҳсулотдаги улуши, соҳада банд бўлган аҳоли сони ва унинг иқтисодиётда банд бўлган аҳоли сонидagi улуши, аҳоли истеъмоли таркиби ва унда хизматлар айрим турларининг нисбати каби бир қатор муҳим кўрсаткичлар ёрдамида хизматлар

соҳасининг, биринчидан, мамлакат иқтисодий юқсалишидаги аҳамиятини баҳолаш имконини берса, иккинчидан, унинг ижтимоий тараққиётдаги ўрнига баҳо бериш учун асос бўла олади.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

1. Ш.Шодмонов, Р.Алимов, Т.Жўраев Иқтисодиёт назарияси. Т-“Молия”-2002. 367б.
2. «Турмуш даражаси – мураккаб комплекси ижтимоий – иқтисодий категория бўлиб, аҳолининг моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондириш даражасини ифодалайди» (таржима муаллифники). Гурев В.И. Основы социальной статистики. Учеб.пособие. М.: Финансы и статистика, 1991, 67-б.
3. Абдуллаев Ё. Макроиқтисодий статистика. Ўқув қўлланма. Т.: Мехнат, 1998, 181б.
4. Акрамов Э.А., Соатов Н.М. Статистика асослари. Дарслик. Т.: Ўқитувчи, 1989, 385б.
5. Гойибназаров Б.К. Аҳоли турмуш даражасини статистик баҳолаш. Монография. Т.: Фан, 2005, 5-б.
6. Назаров М.Г. Курс социально–экономической статистики. ЮНИТИ-ДАНА,2005, с.57.
7. Абдурахмонов Қ.Х., Зокирова А.Х., Тохирова Х.Т. Аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш. Ўқув қўлланма. Т.: «Ўзбекистон ёзучилар уюшмаси Адабиёт жамғармаси», 2004.
8. Шишкин А.Ф. Экономическая теория. Учебник. М.: Экономист, 2005.;
9. Поков Ф.И. Экономическая теория. Учебник для вузов. СПб.: Питер, 2006.;